WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

TIJORAT BANKLARIDA TO‘G’RIDAN-TO‘G’RI XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH USULLARI

Aniq va Ijtimoiy Fanlar Universiteti Iqtisodiyot kafedrasi talabasi Baxtiyorov Bexzod

Ilmiy rahbar: Xamzayev Aziz Nematovich

Annotatsiya: *Mazkur maqolada tijorat banklarida to‘g’ridan-to‘g’ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari hamda samaradorligini oshirish yo‘llari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda qo‘llaniladigan asosiy usullar — IPO, strategik sheriklik, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik va xususiy joylashtirishlar kabi vositalar ko‘rib chiqilgan. Maqolada jahon tajribasi asosida samarali modellar o‘rganilgan hamda O‘zbekiston sharoitida ushbu yo‘nalishdagi islohotlarning ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *to‘g’ridan-to‘g’ri xorijiy investitsiyalar, tijorat banki, IPO, strategik sheriklik, kapital jalb qilish, bank tizimi, xorijiy kapital, moliyaviy integratsiya, investitsion jozibadorlik, xalqaro moliya institutlari.*

Bugungi globallashuv sharoitida tijorat banklariga to‘g’ridan-to‘g’ri xorijiy investitsiyalarni (TXI) jalb qilish iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biriga aylangan. Moliyaviy resurslar yetishmasligi, texnologik jihatdan ortda qolish hamda raqobat muhitining kuchayishi bank sektorini chet el kapitalini jalb etishga undamoqda. Shu bois zamonaviy iqtisodiy siyosatda tijorat banklari uchun xorijiy investitsiyalarni samarali jalb qilish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda.

To‘g’ridan-to‘g’ri xorijiy investitsiyalar jamiyat moliyaviy tizimiga salbiy va ijobiy ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab iqtisodiy hodisa hisoblanadi. U tijorat banklariga zamonaviy texnologiyalar, yuqori malakali boshqaruv tajribasi va xalqaro bozorlarga kirish imkoniyatini taqdim etadi. Natijada bank xizmatlari sifati yaxshilanadi,

moliyaviy barqarorlik ta’minlanadi hamda iqtisodiy o‘sish uchun zarur kapital bazasi kengayadi. Shu sababli xorijiy investitsiyalarni jalb qilish tijorat banklari strategik rivojlanishining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

TXI jalb qilishning nazariy asoslari va ilmiy yondashuvlar

Tijorat banklarida TXI jalb qilishni boshqarish deganda xorijiy kapital, texnologiya va bilimlarni bank tizimiga jalb etishga qaratilgan moliyaviy, huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlar tizimi tushuniladi. Ushbu jarayon aksiyalarni xalqaro birjalarda joylashtirish, strategik investorlar bilan sheriklik o‘rnatish, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik qilish hamda korporativ boshqaruv standartlarini yaxshilash orqali amalga oshiriladi.

Iqtisodchi olimlarning ilmiy qarashlarida tijorat banklariga xorijiy investitsiya jalb qilish masalasi keng o‘rganilgan. John Dunning o‘zining eklektik OLI paradigmasida xorijiy investitsiyalarni belgilovchi uch asosiy omilni — mulkchilik ustunligi (Ownership), joylashuv ustunligi (Location) va ichkilashtirish ustunligi (Internalization) ni ajratib ko‘rsatgan. Uning nazariyasiga ko‘ra, tijorat banklari xorijiy bozorga faqat ushbu uch omil mavjud bo‘lgan taqdirdagina kirish uchun manfaatdor bo‘ladi.

Stijn Claessens va Neeltje van Horen rivojlanayotgan davlatlar bank sektorlarida xorijiy banklarning roli va ta’sirini o‘rganib, ular mahalliy raqobatni kuchaytirib, pirovardida aholi uchun xizmat sifatini yaxshilashiga ilmiy isbotlar keltirgan. Mahalliy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlarida O‘zbekiston tijorat banklariga xorijiy kapital jalb qilishning asosiy to‘siqlari — shaffoflik yetishmasligi, valyuta cheklovlari va korporativ boshqaruv zaif joylari sifatida ko‘rsatilgan.

O‘zbekiston Respublikasida bank tizimi islohotlari

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda bank tizimini isloh qilish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, tijorat banklarini xususiylashtirish, IFRS xalqaro moliyaviy hisobot

standartlariga o‘tish va xorijiy investorlar uchun qulay huquqiy muhit yaratish borasida muhim qadam va qarorlar qabul qilinmoqda.

Bundan tashqari, raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish, korporativ boshqaruv sifatini oshirish va xalqaro reyting agentliklaridan baho olish orqali investitsion jozibadorlikni kuchaytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda ilmiy bilishning tahlil, sintez, taqqoslash, statistik kuzatuv va iqtisodiy modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida tijorat banklariga to‘g’ridan-to‘g’ri xorijiy investitsiyalar jalb qilish bo‘yicha xalqaro tajribalar hamda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar o‘rganildi.

Shuningdek, investitsiya muhitiga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilinib, bank kapitali, xorijiy ulush, rentabellik ko‘rsatkichlari va xizmat sifati o‘rtasidagi bog‘liqliklar ilmiy jihatdan yoritildi. Tadqiqotda nazariy va amaliy manbalar asosida umumlashtirilgan xulosalar shakllantirildi.

Tijorat banklariga TXI jalb qilishning asosiy usullari

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tijorat banklariga to‘g’ridan-to‘g’ri xorijiy investitsiyalarni samarali jalb qilish uchun bir nechta asosiy usullardan foydalaniladi:

- IPO (boshlang‘ich aksiyalar taklifi) va xalqaro birjalarda listinglash — bank aksiyalari London, Frankfurt yoki Dubay birjalarida joylashtiriladi hamda keng xalqaro investorlar bazasiga chiqish imkoniyati yaratiladi.
- Xususiy joylashtirishlar (private placement) — strategik xorijiy investorlarga aksiyalar bevosita va shartlashilgan narxda sotiladi. Bu usul IPO ga nisbatan tezroq va arzonroq amalga oshiriladi.
- Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik — IFC, ADB va EBRD kabi nufuzli tashkilotlar nafaqat moliyaviy resurs, balki texnik yordam va xalqaro bozorga kirish imkoniyatini ham taqdim etadi.

- Strategik sheriklik — yirik xorijiy bank bilan uzoq muddatli hamkorlik asosida texnologiya, boshqaruv va brend transferi amalga oshiriladi.
- Evrobond va subordinatsiyalangan qarz chiqarish orqali xalqaro kapital bozorlaridan resurs jalb qilish.

Tahlil natijalari va muhokama

Tadqiqot davomida O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan bank islohotlari xorijiy investitsiyalar jalb qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratayotgani aniqlandi. Ayniqsa, bir qator davlat banklarini xususiylashtirish jarayoni, xorijiy banklar uchun litsenziyalash tartibini soddalashtirish va moliyaviy shaffoflik talablarini kuchaytirish ijobiy natijalar bermoqda.

Tijorat banklariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish masalasi moliyaviy barqarorlik bilan chambarchas bog‘liqdir. Biroq xorijiy kapitalning o‘zi bankni avtomatik ravishda raqobatbardosh qila olmaydi. Agar korporativ boshqaruv sifati past bo‘lsa va shaffoflik ta’minlanmasa, xorijiy investorlar ishonchini yo‘qotadi. Shu bois bankning ichki islohotlari va tashqi kapital jalb qilish parallel ravishda olib borilishi lozim.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kuchli korporativ boshqaruv tizimi va xalqaro hisobot standartlari xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning eng muhim vositalaridan biridir. Xususan, Polsha, Chexiya va Estoniya kabi o‘tish iqtisodiyoti davlatlari bank sektorlarini muvaffaqiyatli isloh qilib, xorijiy kapitaldan samarali foydalanishga erishdi.

Tavsiyalar va xulosalar

O‘zbekiston sharoitida tijorat banklari kapital bazasini kengaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro bozorlarga chiqish uchun xorijiy investitsiyalar jalb qilish strategik zaruriyat hisoblanadi. Kelgusida xorijiy investitsiyalarni samarali jalb qilish uchun quyidagi yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- IFRS standartlariga to‘la o‘tish va xalqaro reyting olish;

- korporativ boshqaruv sifatini oshirish;
- mustaqil direktorlar kengashi tizimini joriy etish;
- valyuta konvertatsiya cheklovlarini bosqichma-bosqich yumshatish;
- xorijiy investorlar uchun ma’lumot shaffofligini ta’minlash;
- xalqaro moliya institutlari bilan strategik hamkorlikni kengaytirish.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida to‘g’ridan-to‘g’ri xorijiy investitsiyalarni samarali jalb qilish bank tizimini modernizatsiya qilishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. IPO, strategik sheriklik, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik va xususiy joylashtirishlar orqali kapital bazasini kengaytirish, texnologiya transferini ta’minlash va boshqaruv sifatini oshirish mumkin.

Shuningdek, davlatning oqilona iqtisodiy siyosati, investitsion muhitni yaxshilash va korporativ boshqaruv standartlarini joriy etish tijorat banklarining xalqaro raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar ham tijorat banklariga xorijiy kapital jalb qilish va bank tizimini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Kelgusida ushbu yo‘nalishdagi islohotlarni izchil davom ettirish, zamonaviy moliyaviy mexanizmlarni joriy etish va xorijiy investorlar uchun qulayliklar yaratish mamlakatning barqaror moliyaviy taraqqiyotini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Dunning J.H. Multinational Enterprises and the Global Economy. — Addison-Wesley, 1993.

Claessens S., Demirguc-Kunt A., Huizinga H. How does foreign entry affect domestic banking markets? // Journal of Banking & Finance. — 2001. — Vol. 25(5). — P. 891–911.

Claessens S., van Horen N. Foreign banks: Trends and impact // Journal of Money, Credit and Banking. — 2014. — Vol. 46(1). — P. 295–326.

Lensink R., Hermes N. The short-term effects of foreign bank entry on domestic bank behaviour // Journal of Banking & Finance. — 2004. — Vol. 28(3). — P. 553–568.

World Bank. Global Financial Development Report. — Washington DC, 2024.

IMF. World Economic Outlook. — International Monetary Fund, 2024.

EBRD. Transition Report: Banking in Transition Economies. — London, 2023.

IFC. Emerging Markets Banking Outlook. — Washington DC, 2024.

O‘zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to‘g’risida” gi Qonuni, 1996-yil (tahrirlangan).

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tijorat banklarini xususiylashtirish va bank tizimini isloh qilishga oid farmon va qarorlari.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisobotlari. — Toshkent, 2023–2024.

Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.

Abdurahmonov Q.X. Moliya va bank iqtisodiyoti. — Toshkent: “Innovatsion rivojlanish”, 2020.

Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G. Iqtisodiyot nazariyasi. — Toshkent: “Sharq”, 2020.

Xolmatov J.X. Tijorat banklarida xorijiy kapital: imkoniyat va xavflar // Moliya. — 2022. — №7.